

Kirja-arvosteluja

Kansalaiskasvattajasta kasinoksi

JUSSI LINNAMO

YTL

Antti Kuusterä, Aate ja raha. Säästöpankit suomalaisessa yhteiskunnassa 1822 -1994. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 1995. 774 s.

Suomen säästöpankkilaitoksen piti 1992 juhlia 170-vuotistaivaltaan. Juhlan kunniaksi piti julkaistaman laaja säästöpankkilaitoksen historia. Työtä tekemään palkattiin jo aikaisemmin rahalaitosten ja valtion rahaolojen historian kirjoittajana ansioitunut VTT Antti Kuusterä. Hän aloitti työnsä Suomen Säästöpankkiliiton hänelle osoittamassa tutkimus- ja tiedotusyksiköiden yhteydessä olevassa työhuoneessaan. Historiankirjoittajasta tuli näin ollen vuosina 1990-94 lähes osallistuva rintamakirjeenvaihtaja. Säästöpankkiväki oli "tilanteen" alettua siinä määrin kaukonäköinen, että se ymmärsi perustaa v.1990 Säästöpankkien historiaäätiön. Tämä päätös varmisti työn loppuunsaattamisen. Päätöksestä on syytä onnitella kaikkia niitä, joita Suomen taloushistoria kiinnostaa. Tekijä on tehnyt erinomaista työtä, ja meillä on nyt käytettävissämme sekä kuvaus säästöpankkilaitoksemme 172-vuotisesta taipaleesta että tiedemiehen otteella tehty tuore selvitys Suo-

men rahalaitoshistorian dramaattisimmista vuosista. Ainoat, jotka kärsivät asiantilasta, ovat erilaiset "tutkivat journalistit", joiden nenän edestä Antti Kuusterä on säilönyt kriittistä tarkastelua kestävän kuvauksen Suomen taloushistoriassa mahtitekijänä toimineen säästöpankkilaitoksen joutsenlaulusta.

Suomen rahalaitosjärjestelmästä on viime vuosikymmenien aikana ilmestynyt joukko erilaisia historioita. Suomen Pankin vaiheita on käsitelty 1960-luvulle saakka. Kansallis-Osake-Pankin vakavasti otettavassa historiassa päästiin vuoteen 1939 asti, Helsingin Osakepankin ja Suomen Yhdyspankin tarinat yltävät 1960-luvulle. Osuuspankkilaitoksessa historiassa on edetty vuoteen 1977 ja Postipankin tarpeettoman kevyeksi jääneessä historiikissa jopa tälle vuosikymmenelle asti. Säästöpankkilaitoksen edellinen oma historia, joka ilmestyi v. 1963 ulottui vain vuoteen 1922 saakka. Näin ollen historia puuttuu säästöpankkien kultaisilta vuosikymmeniltä eli 1920- ja 30-luvuilta ja niiden toiminnasta sodan jälkeisinä sidotun rahan vuosikymmeninä aina vuoteen 1985 saakka. Tietenkin maan suurimmat säästöpankit olivat julkaisseet sodan jälkeisinä vuosina useita monografioita omasta toimin-

nastaan, joista osa ulottuu aina edelliselle vuosikymmenelle. Mitään todellista tutkimusta vuosien 1985 - 1995 tapahtumista ei tietenkään vielä ole olemassa.

Sellaisenaan Kuusterän tutkimus tuli täyttämään aukkoa Suomen rahalaitosjärjestelmän kehityksen yleiskuvauksesena itsenäisyytemme aikana. Se tekee kuitenkin paljon muutakin kuin täyttää kuvauksen aukkoja. Kirja esittää Suomen rahalaitoshistorian kokonaan uudella tavalla.

Taloushistorian historiakäsitys ja tietämys Suomen kvantitatiivisesta taloushistoriasta ovat muuttuneet viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana siinä määrin, että uuden polven taloushistorian tutkija saa jo tunnetuiksi luulluista tapahtumista esille sellaisia uusia näkökulmia, joita ei aikaisemmissa, jopa samaakin asiaa käsittelevissä, tutkimuksissa ole tuotu esille.

Antti Kuusterä ei ole kvantitatiivinen historiankirjoittaja siinä mielessä, että hän tyytyisi vain virallisen ja muutoin valmiin tilaston tai monista lähteistä kokoamansa uuden kvantitatiivisen tiedon analysointiin. Kuusterä on aito historiantutkija, koska hän tunkeutuu yritysarkistoihin ja hakee taloushistorian tekijät ja heidän mietteensä kokouspöytäkirjojen pykälistä, kirjeenvaihdosta sekä päivä- ja ammattilehdistä. Kuusterä suorittaa poikkileikkaustutkimuksia sosiaalishistoriankirjoittajain tavoin ja esittelee lukijoilleen säästöpankin perustajien, luottamusmiesten, toimihenkilöiden ja asiakkaiden muotokuvia. Tämä ei tapahdu siten, että poikkileikkaukseksi poimittaisiin vain jokin edustava henkilö, vaan tutkimuksen kohteena on koko "ammattikunta", jos säästöpankin perustajista ja asiakkaista professiona voidaan puhua.

Kuusterän esityksessä säästöpankkilaitoksen historia esitetään luonnollisesti ajanjaksoina. Itse jaksojen valinnassa ei ole mitään hämmästyttävää tai uutta. Sen sijaan rahalaitosten his-

toriankirjoituksessa on uutta se, että kuvattavan säästöpankkilaitoksen tapahtumat heijastetaan Suomen demografisiin tapahtumiin ja reaalityöiden kehitykseen. Säästöpankkilaitoksen kuvaus ei kehity tyhjiössä eikä omassa liemiesään, vaan suhteessa Suomen kaupunkilaistumiseen, teollistumiseen ja mikä tärkeintä suhteessa yhteiskunnan aaterakenteen ja mentaliteetin muutoksiin.

Näin toimien Kuusterä muuttaa käsityksiämme siitä, ketkä perustivat ja kehittivät Suomen säästöpankkilaitoksen. Kaupungeissa perustajina olivat pääasiallisesti virkamiehet ja maaseudulla kunnat. Erilaiset filantroopit olivat perustajina kaupungeissa vain poikkeuksellisesti. Maalais säästöpankkien kantarahasto sai alkunsa useasti pitäjänmakasiini-, hätäapu- tai viinaveron palautuksen rahastoista. Poikkileikkauksista ilmenee sekin, kuinka myöhään - eli vasta 1920- ja -30-luvuilla - säästöpankkien toimihenkilöt todella toimihenkilöistyivät oltuaan sitä ennen asiaa harrastavia luottamusmiehiä. Se pitkä linja, joka on ollut toisaalta säästöpankkien perustajien ja luottamusmiehiä ja toisaalta paikallisen virkamieskunnan välillä katkesi karnevaalivuosien jälkiselvittelyyn, jolloin yhdistetty virkamies- ja luottamusmiehesamaistettiin jääviyteen. On syytä muistaa, että vielä 1972 katsottiin täysin moitteettomaksi se, että oikeusministeriön kansliapäällikkö Kai Korte valittiin Suomen Säästöpankkiliiton hallintoneuvoston puheenjohtajaksi. Sopulimielipide on nyt tehnyt yhteiskuntaa epäilemättä hyödyntäneet kytkennät mahdottomiksi ja epäilyksen alaisiksi.

Kuusterä kehittää myös hypoteeseja, joiden testaaminen edellyttää tietoja reaalityöiden ja rahatalouden yhteispuolistä. Jokainen ekonomisti luulee tietävänsä, että Suomi siirtyi omavaraistaloudesta rahatalouteen maaseudulle virranneiden kantorahatulojen turvin. Kuusterä

arvioi säästöpankkien talletuksiin viitaten, että maitotaloudesta saadut tulot olisivat olleet vähintään yhtä tärkeitä. Lounais-Suomen maaseudun säästöpankit eivät ilmeisesti olisi kasvaneet pelkkien kantorahatulojen turvin sitä vauhtia, kuin ne kasvoivat viime vuosisadan lopulla.

Säästöpankkiaatteen suuri uhka on ollut kaikkialla maailmassa inflaatio. Kun talletuksen reaalikorko on negatiivinen, on rehellisen säästöpankkimiehen omatunto ollut kovilla pyrkiessään edistämään talletuksiin perustuvaa säästämistä. Säästöpankkien pulmana on edellä olevan moraalisen pulman ohella ollut pankkitoiminnan edellyttämän vakavaraisuuden säilyttäminen nopean kasvun olosuhteissa. Osakeyhtiömuotoinen pankki voi näet turvautua osakeantoihin ja osuuspankki osuuksien nimellisarvon korotuksiin ja uusien osakkaiden hankkimiseen vakavaraisuuttaan säilyttäessään kasvun olosuhteissa. Säästöpankeilla on tässä tarkoituksessa käytettävissään vain vuosivoiton siirtäminen vararahaston kautta omaan pääomaan tai inflaatioperäiset käyttöomaisuuden arvonkorotukset. Kun säästöpankit eivät Suomessa saaneet kustannusrakennettaan kuriin suhteessa muihin pankkeihin 1970- ja 80-luvuilla, oli niiden pakko pyrkiä kannattavuuteen kasvun kautta. Nopea kasvu merkitsi kuitenkin luopumista paikallisuuteen sitoutumisesta ja paikallisen asiantuntemuksen rajojen ylittämisen. Asiantuntemuksen puutteesta säästöpankeille syntyi riskejä. Kun nämä riskit laukesivat Suomen kansantalouden kasvun hyytyessä 1990-luvun alussa, syntyi säästöpankkikriisi. Tämä on Kuusterän analyysin pääsisältö säästöpankkilaitoksen sodanjälkeisestä kehityksestä.

Kuusterän kirjan ajankohtaisimmat luvut ovat 11, 12 ja 13, luvut, jotka käsittelevät vuoden 1985 jälkeistä kehitystä. Lukujen otsikot

ovat vastaavasti "Kun rengistä tuli isäntä", "Säästöpankkiryhmä hajoaa" ja "Maan vanhin pankkiryhmittymä". Näistä 11. luku käsittää 61 sivua, 12. luku 24 sivua ja 13. luku 13 sivua. Nämä luvut ovat eniten sotakirjeenvaihtajamaista tekstiä. On selvää, ettei mikään historiankirjoitus voi vuonna 1995 hyödyntää kaikkia lähteitä vuosilta 1985 - 92 pelkästään siksi, ettei lähteitä ole vielä syntynyt tai tiedot eivät liikesalaisuussyistä ole käytettävissä. Rintamakirjeenvaihtaja joutuu turvautumaan lähellään olevien suullisiin kertomuksiin ja kommentteihin. Tällöin tiedon subjektiivisuus lisääntyy. Kuusterä on haastatellut yli 50 taistojen tuoksinnassa mukana ollutta henkilöä. Heistä yli 90 % on silloisia säästöpankkilaisia. Tämä tilanne näkyy kirjan loppuluvuissa. Siinä on lueteltuna monia asioita, joita koskevat väitteet Kuusterä lopettaa pisteellä. Tutkijan olisi ehkä ollut syytä käyttää myös kysymysmerkkejä. Kirjan vain 3,5 sivua sisältävä kappale "Miksi epäonnistuttiin" olisi saanut jäädä julkaisematta, sillä siinä tekijä ei ole historiantutkija vaan amatööriäinen tuomari.

Olen löytänyt teoksesta hämmästyttävän vähän suoranaisia virheitä. Karjalan lääniä, josta puhutaan s. 382 vasemmalla palstalla, ei tietenkään ole ollut koskaan olemassakaan, vaan sillä tarkoitetaan Viipurin lääniä.

Teoksessa on 138 moitteetonta taulukkoa. Asetelmia on 63. Eräät niistä ovat tosin vaikkealukuisia, esimerkiksi s. 634 oleva asetelma avautui minulle vasta kolmannella yrityksellä.

Kirjan teksti on kaksipalstaista. Se aiheuttaa luettavuudelle jonkinasteista ahtauden tuntua. Eryteisesti kaksipalstaisuus rasittaa kirjan 41 kuviota. Ne ovat kertakaikkiaan liian pieniä ainakin ikämiehiä silmälläpitäen. Tuskin painatuskustannukset olisivat kohonneet kohtuuttomasti, jos pääosa kuvioista olisi suurennettu nelinkertaisiksi eli julkaistu kaksipalstaisina.

Kuusterän kirja jäänee säästöpankkilaitoksen viimeiseksi historiaksi. On uskottavaa, että monografioita säästöpankkien tuhosta tulee vielä ilmestymään. Moderni Suomen liikepankkien historia sodanjälkeisiltä vuosilta on vielä kirjoittamatta. Pankkikohtaiset monografiat puuttuvat jopa 1960-luvulta lähtien. Osuuspankit on käsitelty 1970-luvun puoliväliin asti, mutta niidenkin hurjat vuodet ja taistelu elintilasta sen jälkeen on käsittelemättä. Eräiden kiinnitysluottopankkien historiaa on Antti Kuusterä itse käsitellyt ansiokkaasti 1970-luvulle asti. Kiinnitysluottopankit eivät

tosin ole koskaan olleet kovin keskeisessä asemassa meidän järjestelmässämme. Uusien luottolaitostyyppien, kuten rahoitusyhtiöiden toiminnasta ei ole vielä ensimmäistäkään edes vaatimattomat vaatimukset täyttävää historiaa. "Aate ja raha" tulee epäilemättä pysymään lähimmän vuosikymmenen aikana tärkeimpänä rahalaitoshistoriamme lähdekirjana. On ollut asialle onneksi, että sen kirjoittajana on ollut Antti Kuusterän kaltainen taitaja. Hän on nyt Suomen rahaolojen historian kiistaton mestarismies.